

HISTORIA

Powstanie gatunku

Żubr to jeden z najstarszych gatunków zwierząt żyjących na kuli ziemskiej. Ich wygląd niewiele się zmienił od czasu, jak wspólnie z ogromnymi mamutami, potężnymi nosorożcami włośchatymi i tygrysami szablozębnymi zamieszkiwały prawie całą Europę.

Rodzaj *Bison* powstał na terenach **południowej Azji** (tereny obecnych Indii), gdzie znaleziono szczątki *Probison dehni* pochodzące z **późnego pliocenu (ok.1.5 miliona lat temu)**. .

W czasach przedlodowcowych przodek żubra *Bison priscus* był potężnym przeżuwaczem. Wielkość dorosłych sztuk dochodziła do **2 metrów wysokości i 3 metrów długości**. Samce osiągały wagę nawet do **2,5 tony**. Potężne mięśnie kłębu i grzbietu utrzymywały głowę, na której znajdowały się dwa rogi metrowej długości. Odległość między wierzchołkami rogów dochodziła do 180 cm.

Zamieszkiwały stepy, gdzie odżywiały się głównie trawą. W zimie odgrzebywały pokarm spod śniegu lub ogryzały krzewy rosnące na skraju lasów. Tworzyły stada dochodzące do kilkuset sztuk.

Nie mając naturalnych wrogów stada szybko się powiększały. Prawdopodobnie przegęszczenie było przyczyną **wędrówki** części osobników **na wschód**, przez przesmyk Beringa (pokryte lodem tereny obecnej cieśniny Beringa) do Ameryki Północnej, dając początek populacji Bizona amerykańskiego.

Gdy w **Europie** ustąpiły lodowce i na ich miejsce zaczęły pojawiać się lasy, rodzaj *Bison* rozpoczął **ekspansję na zachód**. Poprzez kilka form przejściowych (m.in. *Bison schoetensacki*) wyodrębnił się gatunek *Bison bonasus*.

W trakcie tej „wędrówki” w **okolicach Kaukazu** wydzieliła się grupa osobników, która dała początek **żubrowi kaukaskiemu** (*Bison bonasus caucasicus*).

Żubr w sztuce prehistorycznej

Po ostatnim zlodowaceniu całą Europę pokrywały puszcze, w których żubry występowały licznie obok innych, wymarłych obecnie gatunków m.in. tura.

I to właśnie żubr i jego przodkowie stał się tematem pierwszych rysunków i rzeźb w dziejach ludzkości. W grotach i jaskiniach Hiszpanii i Francji znaleziono rysunki, malowidła i rzeźby żubra pochodzące z przed 20 tysięcy lat.

Altamira

Żubry są jednym z tematów malowideł w tej jaskini położonej na północy Hiszpanii. Na powierzchni 100 m2 stropu głównej części jaskini znajduje się 15 rysunków żubra. Widać je również na ściennych malowidłach, na których przedstawione są w grupach z innymi zwierzętami.

Malowidła w tej jaskini są przełomowe, jeżeli chodzi o technikę malarską tamtych czasów, ze względu na użycie aż trzech kolorów i komponowanie malowidła z kształtem skały, na której było wykonywane. Ciekawą rzeczą jest to, że nie znaleziono (tak jak w innych jaskiniach tego okresu) śladów sadzy na ścianach, co świadczy, że używano tu innej formy oświetlenia niż ognisko lub pochodnia. W jaskini znaleziono także liczne płytki z rytami przedstawiającymi zwierzęta.

Lascaux

Jaskinia w południowo-zachodniej Francji. Głównym motywem malowideł w tej grocie jest polowanie. Znajduje się tu ponad 1500 rysunków. Część naukowców sądzi, że namalowane zwierzęta symbolizują mapę nieba z zaznaczonymi gwiazdami i plejadami.

Tuc d'Audoubert

W jaskini Tuc d'Audoubert znaleziono rzeźbę przedstawiającą dwa żubry. Wykonana została 15 tysięcy lat temu z gliny. Mierzy ok. 60 cm długości, 30 cm wysokości i 10 cm grubości. Tak liczna obecność żubra w sztuce prehistorycznej świadczy o niezwykle ważnej i znaczącej roli, jaką odgrywał on w życiu pierwotnych ludzi.

Początek naszej ery

Na początku naszej ery żubry zamieszkiwały wszystkie, pokrywające prawie cały kontynent, puszcze Europy.

W wyniku postępującego rozwoju cywilizacji, rolnictwa i osadnictwa plemion ludzkich zaczęła maleć powierzchnia zajmowana przez puszcze, a co za tym szło, zaczął się zmniejszać zasięg występowania żubra.

Od V wieku naszej ery żubr wyginał na terenach Wysp Brytyjskich, Szwecji, Francji, Włoch i Hiszpanii.

W średniowieczu wierzono, że puchar zrobiony z rogu żubra, gdy wleje się do niego napój z trucizną, zacznie burzyć i wylewać zatruty płyn.

Od XI i XII wieku liczba żubrów zaczęła spadać i miejsce ich występowania ograniczyło się do niewielu większych fragmentów pierwotnych puszc (Niepołomickiej, Sandomierskiej, Rawskiej, Mazowieckiej, Lasów Wielkopolskich, Prus i wschodnich terenów kraju).

W XV wieku można jeszcze było je spotkać w Puszczy Niepołomickiej, Sandomierskiej, Kurpiowskiej i Białowieskiej.

Pierwszym, który opisał żubra na ziemiach polskich, był poseł austrijski Siegmund von Herberstein. W trakcie podróży przez Polskę w latach 1517 i 1526 miał okazję zobaczyć zarówno żubra, jak i tura. Wcześniej oba te gatunki często mylono. Warto również dodać, że Herberstein przyczynił się do małżeństwa Zygmunta I Starego z Boną.

W XVIII wieku żubr występował w nielicznych pozostałościach puszc centralnej Europy i w górach Kaukazu.

Początek zagłady

W XIX wieku żubra na wolności można było spotkać tylko w Puszczy Białowieskiej i na Kaukazie.

Żubry przeżyły w Puszczy Białowieskiej dzięki temu, że władcy Polski postanowili uczynić z niej swoją własność, tzw. królewszczyznę. Dla ochrony i opieki nad zwierzyną sprowadzono do Puszczy 250 osadników z Mazowsza, których obowiązkiem było m.in. dokarmianie żubrów, ochrona przed kłusownikami oraz przygotowywanie wypraw myśliwskich króla. Polowali tu prawie wszyscy polscy królowie. Ochronie (jako królewskie dobra) podlegał drzewostan i zwierzyna, w tym żubry.

W 1795 roku w Puszczy Białowieskiej żyło 700 żubrów. Gdy nastąpiły Rozbiory Polski, kontrolę nad Puszcza Białowieską przejęła Rosja. W 1803 car Aleksander I wydał dekret o ochronie żubra. Sprowadził do Puszczy 150 strażników i 34 specjalistów, którzy zajęli się hodowlą tego gatunku.

W 1857 roku w Puszczy Białowieskiej żyła rekordowa ilość 1898 żubrów. Wkrótce białowieska populacja żubrów zaczęła szybko maleć. Przyczyn było kilka: brak wystarczającej ilości pokarmu, kłusownictwo, walki narodowo-wyzwoleńcze i wojny.

W czasie rozbiorów z Puszczy zrobiono „carski zwierzyniec”, doprowadzając do nadmiernego rozmnożenia się zwierząt kopytnych, m.in. jeleni i saren. Nastąpił wzrost konkurencji pokarmowej pomiędzy zwierzętami, co pogorszyło zdrowotność stad i obniżyło liczbę urodzeń.

W ciągu 5 lat zginęło prawie tysiąc sztuk. W latach 1863-64 Powstanie Styczniowe na Podlasiu spowodowało spadek погоłowia żubrów do 875 osobników.

W 1830 na północno-zachodnich stokach Kaukazu odkryto podgatunek żubra kaukaskiego. Jego populacja w 1870 roku wynosiła około 2000 osobników. Żubry kaukaskie żyły na stokach górskich ponad 2 tysiące metrów nad poziomem morza. Polowanie na nie w Rosji zarezerwowane było tylko dla możnowładców. Ostatni żyjący na wolności żubr kaukaski zginął w 1927. Po zabiciu ostatniego osobnika na wolności, radzieccy rewolucjoniści uznali go za symbol ucisku ludu przez burżuazję. Pozostał tylko jeden byk, Kaukasus, żyjący w niewoli do 1935 roku, dając z samicami żubra nizinnego początek linii białowiesko-kaukaskiej.

Wyginięcie

W 1915 żyło w Puszczy 785 żubrów.

Gdy w sierpniu 1915 roku do Białowieży wkroczyło niemieckie wojsko, żubry przyzwyczajone do ludzi, nie uciekały. Jedno ze stad na widok oddziału stało spokojnie i przyglądało się, jednak gdy żołnierze zaczęli się nachalnie zbliżać, żubry zaatakowały ich. Niemcy użyli karabinów maszynowych i zabili kilkadziesiąt sztuk. Pod koniec sierpnia dowództwo wojsk niemieckich, pod naporem naukowców, zakazało strzelania do tych zwierząt. W 1917 roku żyło już tylko 121 osobników. Zaledwie 9 sztuk przetrwało wojnę w Puszczy Białowieskiej.

Na początku 1919 roku władze polskie postanowiły wysłać do Białowieży komisję, której zadaniem było odnalezienie i zorganizowanie ochrony pozostałych przy życiu żubrów. 19 kwietnia 1919 roku uczestnicy wyprawy natrafili na ciało świeżo zabitego żubra. Był to ostatni ślad żubra nizinnego, jaki znaleziono na wolności. Wydawało się, że los żubra został przesądzony.

Jednak szanse na uratowanie gatunku wzrosły, gdy okazało się, że żyje jeszcze kilkadziesiąt sztuk. Na przełomie XIX i XX wieku sprzedano lub подарowano je do różnych ogrodów zoologicznych, parków i zwierzyńców Europy. Przyrodnicy z kilku krajów postanowili ratować gatunek.

Restytucja

RESTITUCJA GATUNKU jest to przywrócenie przyrodzie gatunku zagrożonego wyginięciem wskutek zmian środowiskowych lub znacznego wytopienia, albo wyniszczenia przez człowieka. Polega na otoczeniu dostępnych egzemplarzy gatunku opieką i zapewnieniu im właściwego dla ich życia i rozmnażania środowiska, a także na odpowiednich zabiegach hodowlanych. Restytucję gatunków zwierząt prowadzi się często w hodowli rezerwatowej, a po wzmocnieniu grupy hodowlanej i zwiększeniu jej stanu liczebnego zwierzęta wypuszcza się na wolność.

Pomysł restytucji żubra zrodził się równocześnie w Polsce i w Niemczech. W Niemczech w sprawę tę bardzo zaangażowany był dr Kurt Priemel, dyrektor Zoo we Frankfurcie nad Menem.

Na Międzynarodowym Kongresie Ochrony Przyrody w Paryżu, w maju 1923 roku, delegat Państwowej Komisji Ochrony Przyrody Jan Sztolcman przedstawił polski projekt ratowania gatunku, opierający się na doświadczeniach Ligi Obrony Bizona Amerykańskiego.

Prof. dr JAN SZTOLCMAN (1854 – 1928) ornitolog, podróżnik, myśliwy, profesor łowiectwa SGGW. Od 1887 dyrektor Muzeum Zoologicznego Branickich w Warszawie, a po połączeniu z Gabinetem Zoologicznym (1919) — wicedyrektor Państwowego Muzeum Zoologicznego. Działacz łowiectwa i ochrony przyrody, od 1924 prowadził wykłady z łowiectwa w SGGW, założyciel (1899) i redaktor „Łowcy Polskiego”. W 1926 roku został członkiem Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Autor 367 publikacji naukowych i popularnonaukowych, m.in. „Ornitologia łowiecka” (1905), „Łowiectwo” (1920), „Żubr, jego historia, obyczaje i przyszłość” (1926).

Projekt ratowania żubra zakładał udział wszystkich krajów, na terenie których znajdowały się osobniki tego gatunku, zaangażowanie doświadczonych hodowców i powołanie specjalnych delegatów. Po przeprowadzeniu spisu żyjących sztuk, należało im zapewnić odpowiednie warunki do życia i rozmnażania.

W 1923 roku zostało założone Międzynarodowe Towarzystwo Ochrony Żubra. W jego skład weszło 15 krajów europejskich oraz Stany Zjednoczone. Pierwszym zadaniem była inwentaryzacja i ocena wartości hodowlanej ocalałych żubrów.

Na całym świecie żyły tylko 54 sztuki (w tym 39 podgatunku białowieskiego) o sprawdzonym pochodzeniu. Ze względu na potrzebę kontroli czystości gatunku utworzono „Księgę rodowodową Żubrów”.

Księga Rodowodowa Żubrów European Bison Pedigree Book

Jest to tabelaryczne zestawienie rodowodów i historii życia poszczególnych sztuk. Zawiera również datę urodzenia, pełne dane rodowodowe rodziców, nazwę hodowcy oraz daty i miejsca kolejnych przesiedleń.

Księgę sporządza się na podstawie dokumentów oraz w porozumieniu z właścicielami i hodowcami żubrów na całym świecie. Każda sztuka żyjąca w hodowli zamkniętej otrzymuje numer rodowodowy (który nadaje redakcja Księgi) i imię (które wybiera hodowca).

Imiona nadaje się w sposób umożliwiający identyfikację hodowli, w której poczęty został żubr. Pierwsze dwie litery imion są zarazem literami rozpoznawczymi hodowli.

Dla przykładu żubry, których imiona rozpoczynają się na:

PL - pochodzą z hodowli w Pszczynie i oboje rodzice mają imiona rozpoczynające się na PL (PLANET, PLISCH)

PO - pochodzą z innych ośrodków w Polsce (POMRUK, POPAS)

KA - zostały odłowione ze stada wolnościowego i włączone do hodowli zamkniętej

PU - mają wszystkie osobniki linii nizinno-kaukaskiej

W stadach wolnościowych prowadzi się tylko rejestrację ilościową (podaje się liczbę osobników).

Taki zapis w księdze:

F 96 Gaczyna

M 101 Hagen

oznacza: (F) samica, (M) samiec, (cyfra) numer rodowodowy.

W księdze rodowodowej imiona żubrów linii białowieskiej pisze się wytłuszczonym drukiem, a linii białowiesko-kaukaskiej – normalnym.

Pierwszy raz wydano ją w 1932 roku w Niemczech.

Do wybuchu II Wojny Światowej ukazały się trzy wydania księgi. Po wojnie redagowanie przejął dr Jan Żabiński, a pierwszy zeszyt w Polsce wydano w 1947 roku w Warszawie.

Księgę prowadzi Państwowa Rada Ochrony Przyrody. Obecnie wydawana jest w Białowieży pod redakcją dr Jana Raczyńskiego w dwóch językach: polskim i angielskim.

Doc.dr JAN ŻABIŃSKI (1897–1974) zoolog, fizjolog, hodowca. Od 1929 roku do 1950 organizator i dyrektor Miejskiego Ogrodu Zoologicznego w Warszawie, w 1937 roku został prezesem Międzynarodowego Towarzystwa Ochrony Żubra. W latach 1946-1965 redaktor Księgi Rodowodowej Żubrów. Od 1947 członek Państwowej Rady Ochrony Przyrody; popularyzator nauk biologicznych. Wygłosił ponad 1,5 tys. prelekcji radiowych, wydał liczne artykuły i felietony, ok. 60 książek popularnonaukowych (np. Z życia zwierząt, t. 1–5 1964–67). Będąc dyrektorem warszawskiego Zoo w czasie okupacji, uratował z Getta i udzielił schronienia kilkudziesięciu Żydom, zorganizował na terenie ogrodu hodowlę trzody chlewnej, przeznaczoną na jedzenie dla potrzebujących, równocześnie w tajemnicy przed okupantem w budynkach Zoo produkowano broń na potrzeby Powstania Warszawskiego.

Restytucja w Polsce - Poznań

Niestety w 1923 roku Polska nie posiadała żadnego żubra. Aby brać udział w ratowaniu tego gatunku, niezbędne było zatem sprowadzenie odpowiednich sztuk.

Wszystkie żyjące w tym czasie żubry były własnością innych państw lub osób prywatnych (np. żubry pszczyńskie należały do księcia von Pless), a ich wartość pieniężna, jako „ostatnich na świecie” była bardzo wysoka. Dlatego w okresie odbudowy własnej państwowości i gospodarczego dźwigania się kraju po zniszczeniach wojennych, bardzo trudno było zebrać wystarczające fundusze.

Jednak Polacy nie zawiedli i udało się zdobyć odpowiednią sumę. Szczególnie zaangażowany w tę sprawę był dyrektor poznańskiego ogrodu zoologicznego Sylwester Urbański.

W 1924 roku zakupiono w Niemczech za cenę 12,5 tys. złotych polskich i sprowadzono do Poznania pierwszą parę. Była to żubrzyca linii białowieskiej o imieniu Gaczcyna i byk białowiesko-kaukaski - Hagen, w chwili zakupu przez Polaków miały 13 lat.

Niestety dwa młode urodzone z tej pary padły, zanim osiągnęły zdolność do rozrodu. Gaczcyna i Hagen nie dały już więcej potomstwa, ale inicjatywa zainteresowała opinię publiczną i w 1929 roku otrzymano dotację rządową na ratowanie żubra.

Restytucja w Polsce – Białowieża

Za otrzymane fundusze sprowadzono do Polski następane osobniki, które umieszczono w specjalnej 22 hektarowej zagrodzie hodowlanej w Puszczy Białowieskiej.

We wrześniu 1929 sprowadzono do rezerwatu w Białowieży, pochodzącego z niemieckiej hodowli byka linii białowiesko-kaukaskiej: Borsusse oraz żubrobizona z Danii - byka o imieniu Kobold.

W październiku dołączyła do nich BISERTA, samica z Zoo w Sztokholmie, a w następnym roku, pochodząca z tego samego Zoo, druga samica: BISKAYA, obie linii białowieskiej.

W 1931 roku przywieziono z Poznania Hagena i Gaczcynę, ale wkrótce oba padły ze starości.

W 1935 roku przywieziono 6-letniego byka linii białowieskiej o imieniu BJÖRNSON oraz samice Bilnę. Niestety żadne z nich nie pozostawiło po sobie potomstwa. Björnson tego samego roku został śmiertelnie zraniony przez Borsusse. A Bilma ze względu na wiek nie mogła mieć młodych. Była najstarszym znanym żubrem - padła w 1939 roku w wieku 26 lat.

W 1936 roku sprowadzono z hodowli w Pszczynie 3 letniego byka linii białowieskiej o imieniu PLISCH. Za każdym razem, gdy tylko udało mu się wydostać poza ogrodzenie rezerwatu, bardzo trudno było nakłonić go do powrotu. Pierwsze cielę, którego ojcem został Plisch, urodziło się w następnym roku, było płci żeńskiej i nadano jej imię POLKA.

Wszystkie sprowadzone do Białowieży żubrobizony i żubry nizinno-kaukaskie zostały później wywiezione do innych rezerwatów i ogrodów zoologicznych.

Właśnie BISERTA, BISKAYA i PLISCH dały „współczesny początek” podgatunkowi żubra białowieskiego. Z kolei żubry linii białowiesko-kaukaskiej pochodzą od 12 przodków.

W 1939 roku Polska posiadała 37 sztuk (16 w Pszczynie, 16 w Białowieży, 3 w Niepołomicach, 1 w Zoo w Warszawie i 1 w Smardzewicach), w tym 24 żubry linii białowieskiej. Na świecie żyło pod koniec 1939 roku 115 sztuk.

Podczas II Wojny Światowej wiele europejskich ośrodków hodowli uległo zniszczeniu. We wrześniu 1939 roku do Puszczy Białowieskiej wkroczyły wojska radzieckie. Dyrekcja Parku zwróciła się z prośbą do władz sowieckich o dalszą ochronę żubra. Przychylnie się do prośby i rezerwat nie poniósł większych strat.

Gdy w 1941 roku teren Puszczy zajęli Niemcy, o oszczędzenie żubra zaapelowali niemieccy naukowcy, już wcześniej bardzo zaangażowani w ratowanie tego gatunku. Niestety niemieckie władze w Białowieży nie poświęcały zbyt wielkiej uwagi temu apelowi. W rezerwacie nie prowadzono żadnych prac remontowych, a żubry żywiono paszą bardzo złej jakości. Przyczyniło się to śmierci kilku cieląt, a kilka dorosłych sztuk zostało zabite przez kłusowników.

W 1943 roku, tak zasłużona dla ratowania gatunku Biserta, została zastrzelona osobiście przez Göringa.

Pod koniec wojny żubry z białowieskiego rezerwatu zostały przez Niemców wypuszczone do puszczy. Na wszelki wypadek miejscowy ruch oporu wyznaczył specjalny oddział partyzantów, który miał czuwać nad bezpieczeństwem stada podczas wycofywania się hitlerowców i ocalić żyjące jeszcze żubry.

W Polsce ocalały po wojnie 44 sztuki (20 w Pszczynie, 15 w Białowieży, 5 w Niepołomicach, 4 w łódzkim Zoo). W całej Europie wojnę przeżyły 103 żubry.

Po wojnie Polska stała się światowym liderem w restytucji żubra. Przewodniczącym polskiego oddziału Międzynarodowego Towarzystwa Ochrony Żubra został dr Jan Żabiński, który równocześnie został redaktorem „Księgi Rodowodowej Żubrów”.

Powrót na wolność

Do 1950 roku wszystkie żubry nizinno-kaukaskie z Białowieży wywieziono do innych rezerwatów. Pozostawiono tylko osobniki podgatunku białowieskiego (nizinnego).

Pierwsze żubry zostały wypuszczone do polskiej części Puszczy Białowieskiej w 1952 roku. 13 września 1952 wypuszczono dwa byki: POMRUKA i POPASA. Rok później dołączyła do nich samica POJATA z cielęcim-bykiem, PODARKIEM. W 1955 schwymano Pomruka i umieszczono z powrotem w rezerwacie, ponieważ stał się agresywny. W 1956 roku Podarek przeszedł na radziecką stronę Puszczy. Tam został schwymany i przekazany Polakom. Następnie odesłano go do ośrodka hodowlanego żubrów w Smardzewicach. W 1957 schwymano nieplodnego Popasa.

W 1957 roku urodziło się pierwsze cielę na swobodzie. Nadano mu imię POTYCZKA.

Tak więc dla pierwszych wypuszczonych sztuk początki nie były najszcześniejsze. Jednak stwierdzono, że żubry zaaklimatyzowały się do życia na swobodzie i to utwierdziło hodowców w słuszności decyzji rozpoczęcia wolnej hodowli.

Łącznie w latach 1952 – 1966 wypuszczono 38 sztuk (14 samców i 24 samice), z czego 7 sztuk odłowiono z powrotem jako nierokujące nadziei hodowlanych. Od 1967 zaprzestano wypuszczania dodatkowych osobników.

W 1971 roku liczba żyjących w Puszczy Białowieskiej żubrów osiągnęła liczbę 211 osobników.

W wyniku wieloletnich obserwacji i badań naukowych stwierdzono, że 230 sztuk to górna granica liczebności żubra w Puszczy niewyrządzająca nadmiernej szkody w drzewostanach. Dlatego też tego samego roku rozpoczęto regulację stanu liczebowego. W ciągu kilkudziesięciu lat odłowiono i wysłano z Puszczy Białowieskiej 430 sztuk.

Różne losy żubrów

Żubry z Polski wysyłano do wielu krajów na całym świecie, m.in. do krajów Europy zachodniej, USA, Japonii, Ameryki południowej.

Od 1946 roku żubry wysyłano do ówczesnego Związku Radzieckiego, gdzie wojnę przeżyła tylko jedna sztuka. Do białoruskiej części Puszczy Białowieskiej w 1953 wypuszczono najpierw żubry nizinno-kaukaskie, ale do 1964 odłowiono wszystkie sztuki tej linii i zaczęto wypuszczać żubry podgatunku nizinnego, sprowadzone z polskiej części Puszczy i z Prioksko-Terrasknego Rezerwatu na Białorusi. Łącznie od 1949 do 1967 roku wypuszczono 49 osobników (31 samców i 18 samic).

Niektóre żubry wykazywały istny talent w samodzielnych podróżach. Szczególnie dotyczy to bieszczadzkich żubrów. W 1965 roku cały kraj mówił o niecodziennej wędrowce czteroletniego byka Pulpita, z Bieszczad przez południową Polskę. Na całej drodze swojej wędrowki wywoływał sporą sensację, a dla osób mniej znających polską przyrodę wręcz panikę i agresję. Na szczęście nikomu nie stała się krzywda. Udało się go złapać i przewieźć z powrotem do rezerwatu.

Pulpit już wcześniej pokazał, że nie obchodzą go zarówno granice rezerwatu, jak i granice państwowe. W 1964 roku razem z drugim bykiem, Pulonem, przeszli na teren Związku Radzieckiego. Najwidoczniej niezbyt im się tam podobało, bo wkrótce wrócili na polską stronę.

Również obecnie zdarza się, że część bieszczadzkiego stada przechodzi na stronę ukraińską i co gorsza często nie wraca.

Obecnie

Pod koniec 2001 roku na świecie żyły 2964 żubry, z tego 1155 sztuki w hodowlach zamkniętych, a 1809 w hodowlach wolnych i półwolnych.

W Polsce na początku 2002 roku żyło 783 żubry, z czego:

- w stadach wolnych - 613
- w rezerwatach hodowlanych - 118
- w zoo i zagrodach pokazowych - 52

Obecnie jest ponad 260 miejsc hodowli żubra w 31 państwach na całym świecie.